

G I R O N A

Campanes i campanars de la Garrotxa

per XAVIER PALLÀS MARIANI

LA DESCOBERTA D'UN PATRIMONI OBLIDAT

L'abril de 2019, sortia a la llum el llibre *Campanes i campanars de la Garrotxa*, escrit per Xavier Pallàs Mariani. Aquest extens volum de més de 500 pàgines posa en valor les campanes com a part important del nostre patrimoni etnològic, artístic i musical. Segurament per la dificultat d'accés, les campanes són un dels elements menys estudiats del nostre patrimoni i, en la majoria de casos, es troben en un preocupant estat d'abandonament. Des de la desaparició de l'ofici de campaner moltes d'elles han quedat cobertes d'excrements d'aus, amb els mecanismes per tocar de forma manual malmesos i en sales de campanes plenes de runa i brutícia. Per revertir aquesta situació, l'autor es va proposar donar a conèixer aquest patrimoni com a primer pas per a la seva conservació. Així doncs, durant gairebé 10 anys ha anat pujant a tots els campanars de la Garrotxa anotant amb detall les mides, l'afinació, les inscripcions i epigrafia, el fonedor i l'any de fosa de cada una de les campanes comarcals. Dades que, juntament amb el material gràfic i sonor generat durant el treball de camp, han servit per catalogar 213 campanes de la comarca. Paral·lelament també ha fet una intensa recerca arxivística per poder contextualitzar cada campana amb la història i l'arquitectura del campanar on està ubicada.

Portada *Campanes i campanars de la Garrotxa*.

UN PATRIMONI EXCEPCIONAL

Les campanes són instruments musicals dissenyats amb una forma, mida i pes que donen una afinació concreta i un timbre ple d'harmònics. Alhora també són creacions artístiques. Les imatges i inscripcions que duen al bronze les fan úniques i amb una personalitat pròpia. A través de la decoració es poden anar resseguint els diferents corrents de la història de l'art. Tot i que durant la Guerra Civil de 1936-1939 van desaparèixer més d'un 70% de les campanes de la comarca, a la Garrotxa encara es conserven peces excepcionals. La campana més antiga està ubicada a la capella de la Torre dels Til·lers, a les Planes d'Hostoles. La seva epigrafia, feta amb la tècnica anomenada de macarró de cera, permet datar-la al segle XIII. La segueix en antiguitat una campana de Sant Andreu del Torn de l'any 1303. És la campana amb la data inscrita més antiga trobada fins a dia d'avui dins l'àmbit geogràfic de la Corona d'Aragó. També són del segle XIV dues campanes de Sant Esteve d'Olot: una és la que toca els quarts i l'altra, amb funcions litúrgiques, prové del palau arquebisbal de Narbona. D'aquesta centúria també trobem campanes a Santa Maria dels Hosta-

1

3

4

5

2

7

6

1. Detall d'una campana del segle XIII, amb la inscripció: "VOX DOMINI SONAT. AVE MA[RIA]". Capella de la torre dels Til·lers. Municipi de Les Planes d'Hostoles.

2. Campana del 1303, amb la inscripció: "ANNO DOMINI MCCCIII FA[CTA]". Església de Sant Andreu del Torn. Municipi de Sant Ferriol.

3. Detall d'una campana de la primera meitat del segle XIV, amb la inscripció: "AVE MARIA. FR[ANCISUS] DE PODIO SACRISTA ME FECIT. DEO GRATIAS". Monestir de Sant Pere de Besalú.

4. Detall d'una campana del segle XIV, amb la inscripció: "AVE MARIA GRACIA PLENA DOMI[N]US TECUM BENEDI[C]TA TU IN MULIERIBUS". Església de Santa Maria dels Hostalets d'en Bas. Municipi de la Vall d'en Bas.

5. Corona d'una campana fosa per Esteve Calsa d'Olot l'any 1640. Església de Sant Vicenç de Maià de Montcal.

6. Campana fosa l'any 1710 per Miquel Coromina d'Olot. Església de Sant Pere de Mieres.

7. Campana fosa l'any 1961 a Can Barberi d'Olot. Església del Sant Sepulcre de Palera. Municipi de Beuda.

lets d'en Bas, a Santa Maria de Santa Pau i a Sant Pere de Besalú. Totes elles amb una forma allargassada, típic perfil de les campanes medievals. Del segle *xv* se'n conserva una a Santa Maria de Tortellà datada l'any 1426 i una altra a Sant Salvador de Bianya de l'any 1430. També cal destacar les 5 del segle *xvi* i les 20 del segle *xvii*. Aquestes campanes ja tenen una epigrafia molt elaborada: les inscripcions estan acompanyades de sañefes, cordons, cartel·les amb imatges de sants, creus i altres decoracions que les converteixen en autèntiques obres d'art. D'entre les siscentistes hi ha la més grossa de la comarca, que mesura 120 centímetres de diàmetre. És la campana de les hores de Sant Esteve d'Olot. Anomenada *Campana del tro*, fou fosa pel mestre campaner de Girona Ramon Rius l'any 1600. Cronològicament, les segueixen en importància la trentena de campanes del segle *xviii* i una quantitat semblant del segle *xix* i principis del segle *xx*. Evidentment, un gran gruix de campanes són fetes durant el període de postguerra per tornar a donar veu als campanars saquejats durant el conflicte, quan el bronze de les campanes va ser usat per fer material bèl·lic. Al segle *xxi* també s'han col·locat algunes campanes. La més jove de la comarca es va fondre l'any 2013.

LA GARROTXA, TERRA DE FONEDORS

El domini de les fórmules per dissenyar les campanes i l'habilitat en l'aliatge i fosa dels metalls han donat des de sempre un gran reconeixement social als mestres fonedors. Les tècniques de fabricació s'han mantingut durant segles i principalment s'han transmès dins el context familiar, originant així grans nissagues de fonedors. A la Garrotxa, l'art de fondre campanes ha estat un ofici molt arrelat i es té constància, gairebé de forma continuada, de mestres de senys o courers oriünds de la comarca des del segle *xiv* fins els nostres dies. La primera notícia documental coneguda és del 28 d'agost de 1307, quan els olotins Pere de Fàbrega i Ramon d'Hostoles firmen el contracte per a la fabricació d'una campana pel monestir de Sant Esteve de Banyoles¹. L'any 1310, els mateixos fonedors fabriquen *cimbolo et squilla* per a l'església de Santa Maria de Besalú². D'aquesta mateixa centúria també són els fonedors Senyer, Garganta i Bach. Ja en època moderna, trobem les grans nissagues de campaners olotins. Els seus treballs traspassen els límits comarcals i les seves campanes es poden trobar arreu de la província de Girona i de la Catalunya Nord. Quatre generacions de Calsa fonen campanes entre els segles *xvi* i *xvii*. Totes elles són peces de gran qualitat sonora i ornamental. Al segle *xviii* prenen el relleu els Coromina, que fabricaran campanes durant més de 70 anys. Del mateix segle també són els fonedors olotins Isidre Soler i Gaspar Coma. Finalment,

arriba el torn als Barberí, que comencen a fondre campanes a l'últim quart del segle *xviii* (la primera campana documentada és de l'any 1788³) i no ho deixaran de fer fins al segle *xxi*, si bé la seva presència a Olot acaba al 1994 amb el trasllat de la fàbrica a Riudellots de la Selva. Les seves campanes, que es compten per centenars, estan escampades per tot Catalunya i, fins i tot, en trobem a Espanya, Àfrica i Amèrica del Sud.

CATALOGAR I DIFONDRE UN PATRIMONI OBLIDAT

El treball publicat a *Campanes i campanars de la Garrotxa* no és un cas aïllat a Catalunya. També trobem editat l'inventari de les campanes del Penedès, la Vall d'Aran, el Pallars Sobirà i el Berguedà⁴ i actualment s'està treballant al Gironès, la Selva, el Pla de l'Estany, les Garrigues i el Camp de Tarragona. Tot i la lloable tasca realitzada, a dia d'avui encara no s'ha explorat gran part del territori. Resta per descobrir un gran patrimoni, ara oblidat i desprotegit. Urgeix, per tant, que es pugi a tots els campanars de Catalunya i s'inventariïn totes i cadascuna de les campanes. Sens dubte, ens hem d'emmirallar amb el País Valencià on gràcies a la ingent tasca dels Campaners de València liderats per l'antropòleg Francesc Llop i Bayo ja tenen un 80% de les campanes inventariades i amb la informació disponible per a tothom a través de la magnífica web www.campaners.com. El coneixement i la difusió d'aquest patrimoni han estat l'embrió perquè la Generalitat Valenciana iniciés els tràmits per declarar Bé d'Interès Cultural 70 campanes gòtiques datades entre 1250 i 1659. Aquesta declaració, no només protegeix aquestes peces històriques, sinó que canvia la percepció general que la població té envers les campanes, que ara són oficialment declarades part del patrimoni cultural. Així doncs, l'inventari de totes les campanes de Catalunya permetria seguir el mateix camí incoant els corresponents expedients per tal que les campanes més antigues del nostre país també siguin declarades i protegides com a Bé d'Interès Cultural.

UNA PROPOSTA DE PROTECCIÓ

La protecció de la campana com a objecte patrimonial s'ha de fer en dues línies d'actuació que han de treballar paral·lelament: per una banda la legislativa i per l'altra la popular. L'abandonament dels campanars té com a conseqüència el progressiu deteriorament del conjunt i principalment afavoreix que les campanes acabin cobertes per una capa d'excrements d'aus. Però hem de ser molt conscients que els danys més importants i irreparables s'acostumen a provocar quan es fan intervencions en els campanars. La fosa de campanes històriques per fer-ne de noves, la substitució de jous de fusta pels de ferro, l'anul·lació o el bloqueig dels mecanismes per

tocar manualment quan s'instal·len reixes a les finestres del campanar o s'electrifiquen les campanes, la instal·lació errònia d'electromalls que acaben causant traus o fins i tot el trencament de les campanes, l'electrificació de campanes històriques, l'absència d'elements de protecció durant les obres que evitin impactes, taques de pintura i restes de ciment... són alguns exemples de la llista de potencials amenaces a les quals es veuen exposades les campanes. Cal urgentment una legislació que controli i orienti qualsevol intervenció en un campanar. Totes les actuacions haurien d'anar acompanyades d'un projecte i de la conseqüent autorització legal de la mateixa manera que s'exigeix per a la restauració del patrimoni artístic⁵.

L'altra línia de protecció és la que podem anomenar popular. La millor manera de mantenir vives i protegides les campanes és que un grup de persones les estimi i les cuidi. La millor fórmula és la creació d'un grup de campaners a cada municipi que en dates assenyalades pugi al campanar per interpretar els tocs de forma manual. Aquestes persones s'acabaran convertint en gelosos guardians que vetllaran pel manteniment i la conservació d'aquest patrimoni.

1. CONSTANS i SERRATS, Lluís G. (1989): *Diplomatari de Banyoles*. Vol.III (De l'any 1300 al 1389). Banyoles: Centre d'estudis Comarcals de Banyoles. pp.43-44.
2. ACGAX, Notarials, Besalú. Llibre de negocis del priorat de Santa Maria de Beaslú, 1283-1324. reg.2088. f.41r
3. DANÉS i TORRAS, Joaquim (1937): *Pretèrits olotins*. Olot: Impremta Aubert. p.193
4. CLARAMUNT, Jaume; MASSANA, Montserrat, VALLS, Jordi (1996): *Campanars i campanes de l'Alt i el Baix Penedès*. Vilafranca del Penedès: Penedès Edicions
VILARRUBIAS, Daniel (2013): *Campanaus e campanes dera Val d'Aran*. Conselh Generau d'Aran.
DALMAU, Delfi; ORRIOLS, Xavier; ROIG, Francesca (2014): *Campanars i campanes al Pallars Sobirà*. Juneda: Editorial Fonoll.
CABALLÉ, Francesc (2018): Qui toca les campanes? Inventari de campanes de l'alt Berguedà. Berga: La Patumaire SL
5. Es recomana la lectura de l'article LLOP i BAYO, Francesc (1992): "Recomendaciones para la conservación y restauración de campanas y relojes monumentales" [en línia]<www.campaners.com> (Consulta: maig 2018)

eclipsi

il·luminació eficient per a Esglésies i Museus

T. 647 95 37 98

www.eclipsi-net.com

joan@eclipsi-net.com

Espai Guinovart d'Agramunt

Mare de Déu de les Neus de Baqueira